

Turbulente tijden in Gelderland-Zuid

Tien vragen en antwoorden

Ondernemers in Gelderland-Zuid krijgen in 2009 te maken met de grootste krimp in 65 jaar (-4,3%). Toch is het niet alleen somberheid troef. Er wordt al volop voorgesorteerd op de kansen die na de crisis worden gezien in onder meer nieuwe diensten en markten. Regionale ondernemers willen daarbij vooral meer ruimte voor ondernemerschap en graag meedenken over bijvoorbeeld speciale regelvrije zones. De overheid moet er alles aan doen om de groei weer aan te jagen en banen te scheppen. Dat is in deze regio niet tegen dovenmansoren gezegd. Alle overheden investeren flink in een gezonde toekomst voor Gelderland.

1. De economie staat zwaar onder druk. Is dit ook zo in Gelderland-Zuid?

Jazeker. Ook in Gelderland-Zuid is de druk op de economie groot. Voor 2009 wordt een krimp van 4,3% voorzien en deze teruggang is in vrijwel de gehele economie voelbaar. Niet voor niets geven ondernemers in de regio de economie een magere 5,5 als rapportcijfer. Industriële ondernemers krijgen de zwaarste klappen door hun sterke internationale karakter en hun nauwe verweven-

heid met een uitgebreide keten van toeleveranciers (tabel 1). Aangezien de industrie prominent aanwezig is, zullen zware productie- en omzetverliezen leiden tot banenverlies en faillissementen in Gelderland-Zuid.

Als enige vertoont de sector overheid, onderwijs en zorg nog groei in 2009. Daarmee biedt ze vooral in de regio Arnhem/Nijmegen enig tegenwicht voor de achteruitgang in andere sectoren. Dat geldt ook voor de arbeidsmarkt, aangezien het aantal banen in tegenstelling tot in andere sectoren nauwelijks zal afnemen.

2. De crisis gaat de hele wereld over. Gelderland grenst aan Duitsland. In hoeverre beïnvloedt dit de economische ontwikkeling van deze provincie?

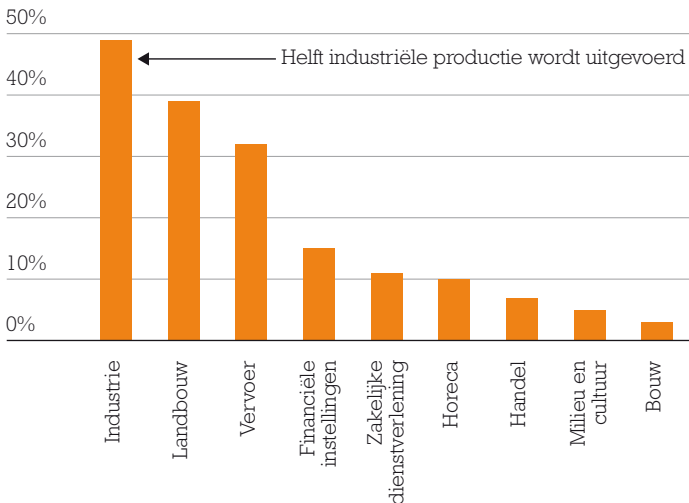
De Gelderse economie heeft een open karakter en verschilt hierin niet van andere Nederlandse regio's. De internationale invloed is vooral zichtbaar in de aanwezigheid van bedrijven die een groot deel van hun productie in het buitenland afzetten, zoals de industrie en de landbouw (figuur 1). Een vijfde van de bedrijven is actief in één van deze twee sectoren. De invloed hiervan op de totale regionale productie moet dus niet worden uitgevlakt.

De Betuwe telt relatief veel bedrijven in de fruitteelt. Omdat

Tabel 1 Sectorstructuur Gelderland-Zuid en sectorramingen Nederland

Sectorstructuur Gelderland-Zuid (2008)		Groeiverwachting Nederland	
		2009	2010
Public en zorg	27%	1,9%	0,9%
Zakelijke dienstverlening	21%	-3,2%	1,5%
Industrie	18%	-15,0%	1,5%
Groothandel	7%	-6,9%	-0,4%
Detailhandel	6%	-3,3%	-2,2%
Bouw	6%	-4,9%	-5,2%
Financiële dienstverlening	5%	-2,0%	3,0%
Transport en logistiek	4%	-8,6%	2,2%
Horeca	2%	-7,0%	-2,0%
Landbouw	2%	-0,7%	-1,3%

Figuur 1 Industrie en landbouw meest internationale sectoren



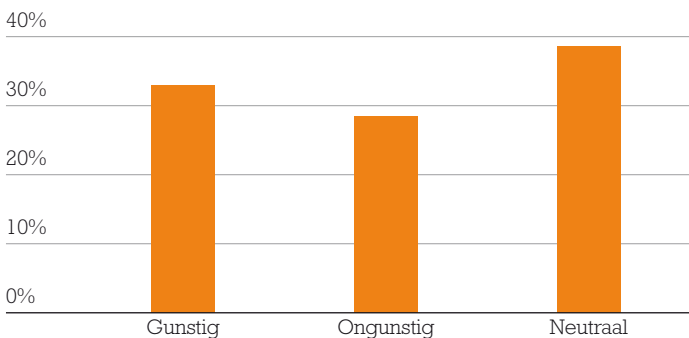
Bron: CBS

ook in economisch mindere tijden de internationale vraag naar fruit op peil blijft, is deze branche beter bestand tegen de recessie dan bijvoorbeeld de bloementeel, die veel meer een luxe product voortbrengt.

3. De regionale economie staat dus steeds meer onder druk. Zie je dat ook al terug in een toename van het aantal faillissementen?

Ja, de faillissementen nemen ook in Gelderland toe. In het eerste kwartaal van 2009 gingen er liefst 54% meer Gelderse bedrijven failliet dan in dezelfde periode in 2008. De verwachting is dat het aantal faillissementen dit jaar fors zal oplopen, aangezien er nog steeds vele ondernemers zijn die met vraaguitval worden geconfronteerd en de financiële rek er bij veel bedrijven langzamerhand uit is.

Figuur 2 Beoordeling liquiditeitspositie door ondernemers in Gelderland-Zuid



Bron: ING Economisch Bureau; enquête Week van de Ondernemer 2009

Een gunstige ontwikkeling is dat er tegenover de ruim 300 faillissementen (0,3% van het totaal aantal vestigingen in deze provincie) in dezelfde periode 5.200 starters waren. Hoewel dit er ruim 20% minder zijn dan in het eerste kwartaal van 2008, is er nog altijd een grote groep ondernemers, die – voornamelijk vanuit een positieve motivatie – durft te ondernemen en voldoende vertrouwen heeft in de toekomst. Het kleinschalige karakter van Gelderse bedrijven zorgt ervoor dat de komende tijd extra spannend wordt. De relatief sterke financiële positie waarmee kleinere bedrijven de crisis ingingen, komt steeds meer in de verdrinking. Zij voeren over het algemeen een minder professioneel incassobeleid, waardoor de debiteurenposities oplopen en langer openstaan. Hun winstmarges zijn over het algemeen lager en zij ondervinden in sterkere mate de gevolgen van de toegenomen prijsconcurrentie. Daarnaast zorgt de maand mei voor extra druk op de kasposities doordat het vakantiegeld moet worden uitbetaald. Dit geldt zeker ook voor Gelderland-Zuid, waar bijna 30% van de bedrijven al in februari¹ aangaf dat de liquiditeitspositie ongunstig was (figuur 2).

4. Ondanks de economische krimp en vele faillissementen hoor ik nog veel optimisme om me heen. Hoe verklaart u dat?

Ondernemers hebben van nature een positieve grondhouding. Bovendien is het uiteraard zo dat niet iedere onderneming even hard wordt getroffen door de crisis. Als je belangrijkste afnemer actief is in de zorg of in het onderwijs zal de vraag nauwelijks teruglopen. Maar ben je bijvoorbeeld papierleverancier voor drukkerijen, dan is de kans groot dat je wél geconfronteerd wordt met een teruggang in de vraag. Behalve de sector waarin je als ondernemer actief bent, bepalen onder meer een sterke focus, een duidelijke positionering, een degelijke langetermijnvisie en een gezonde financiële huishouding de overlevingskansen van je bedrijf in deze crisis. Bedrijven die voor succes op korte termijn zijn gegaan of veel risico's hebben genomen, mogen grote problemen verwachten.

Het is een feit dat ondernemers al tijdens het eerste kwartaal in snel tempo minder optimistisch zijn geworden. Een opvallende uitkomst van de enquête is dat slechts één op de vijf ondernemers een afname in het eigen personeelsbestand verwacht. Dit heeft waarschijnlijk te maken met het kleinschalige karakter van veel bedrijven in de regio. Binnen deze bedrijven worden – zorgvuldig geselecteerde – werknemers minder gauw ontslagen, omdat het vaak moeilijk en kostbaar is om weer goede mensen te vinden.

¹ In totaal hebben 314 ondernemers uit Gelderland-Zuid de in de laatste week van januari en in de maand februari door ING Economisch Bureau ten behoeve van de Week van de Ondernemer 2009 gehouden internetenquête "Hoe onderneemt u in turbulente tijden?" ingevuld. In de tweede helft van maart werd een kort vervolgonderzoek gehouden onder alle respondenten van de eerste enquête. De respons in deze regio was met 39% zeer hoog.

5. Gesproken over kansen tijdens en na de crisis. Hoe pakken ondernemers in Gelderland-Zuid dit aan?

Ondernemers kiezen voor zowel de verdediging als de aanval. Enerzijds letten ze extra scherp op de kosten, bijvoorbeeld door het verlagen van inkoop- of personeelskosten. Onder het motto "de aanval is de beste verdediging" zijn zij anderzijds gericht op nieuwe kansen. Ze bereiden zich voor om deze te benutten op het moment dat ze zich gaan voordoen. Dit gebeurt door extra marketinginspanningen, investeringen in innovatie en R&D en een focus op nieuwe producten en distributiekanaalen. Zo blijkt dat bijna de helft van de ondernemers in Gelderland-Zuid de crisis te lijf wil gaan door meer te investeren in ICT en automatisering (tabel 2).

Tabel 2 Belangrijkste focuspunten in 2009 van ondernemers in Gelderland-Zuid

Verhogen van het serviceniveau	71%
Lagere inkoopkosten	51%
Aanbrengen organisatorische verbeteringen	48%
Meer investeren in ICT en automatisering	41%
Uitbreiden van het productassortiment	39%

Bron: ING Economisch Bureau; enquête Week van de Ondernemer 2009

Na de crisis zien ondernemers uit de regio voornamelijk kansen in het uitbreiden van bestaande markten en het ontwikkelen van nieuwe producten (tabel 3). Ook zal er geïnvesteerd worden in goed personeel. Op de lange termijn liggen er volgens deskundigen in de regio² vooral kansen om over te gaan naar een meer duurzame en milieuvriendelijke manier van produceren. Nu al ligt er een uitdaging om zuiniger met grondstoffen en efficiënter met personeel om te gaan. De regio lijkt hierop overigens goed voorgesorteerd. Al jaren worden verschillende projecten opgestart en uitgebreid die het bedrijfsleven een goede toekomst kunnen bieden. Denk hierbij aan Food Valley of het gezondheidscluster rond Nijmegen. In vergelijking met de rest van Nederland blijken ondernemers in deze regio bovendien meer oog te hebben voor Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen.

² Op 23 april kwamen op initiatief van ING en MKB Midden de volgende ondernemers en experts bij elkaar: Gert-Jan Oplaat (KvK Centraal Gelderland), Wim Heinen (SER Gelderland), Jacintha Rensen (De Unie), Carol van Eert (Stadsregio Arnhem Nijmegen), Bas Barenbrug (Royal Barenbrug Group), Richard Kemperman (Coadit), Jan Oggel, Rob Weiss en Bas van Snippenburg (MKB Midden) en Jan-Willem Overwater (ING).

Tabel 3 Kansen voor ondernemers in Gelderland-Zuid na de recessie *

Bestaande markten uitbreiden	68%
Ontwikkelen van nieuwe producten	34%
Inventariseren mogelijke samenwerkingspartners	24%
Investeren in kwalitatief beter personeel	23%
Nieuwe buitenlandse markten betreden	16%
Investeren in duurzaamheid / MVO	15%

* Op basis van maximaal drie door de ondernemers gegeven antwoorden.

6. De investeringsbereidheid bij ondernemers loopt terug. Kunnen de extra investeringen van de gemeenten en de provincie Gelderland soelaas bieden?

Nee, althans niet voldoende. Bedrijven in Gelderland-Zuid investeren per jaar voor circa € 5,5 miljard. Verwacht wordt dat de investeringen in 2009 met 10% afnemen. Om deze uitval te compenseren, zouden de overheden alleen al in 2009 € 550 miljoen extra moeten investeren. Wanneer we naar Gelderland als geheel kijken lukt dat niet. Laat staan dat een dergelijk bedrag in het zuidelijk deel wordt bereikt. Toch doet de regionale overheid relatief veel om de crisis te bestrijden. Zo investeert de provincie de komende twee jaar € 95 tot € 120 mln om de economie aan te zwengelen. Dat is het hoogste bedrag van alle provincies (figuur 3). Gerelateerd aan het aantal inwoners komt Gelderland trouwens pas op de vierde plaats. De investeringen zijn zeer divers: van het versneld aanleggen van fietspaden tot het behoud van cultuur historisch erfgoed.

Naast deze extra en naar voren gehaalde investeringen verleent Gelderland nog € 5 mln aan garantiestellingen en leningen. De plannen worden voor een groot deel betaald uit een extra dividend van € 86 mln dat Gedeputeerde Staten ontvangt als aandeelhouder van Nuon.

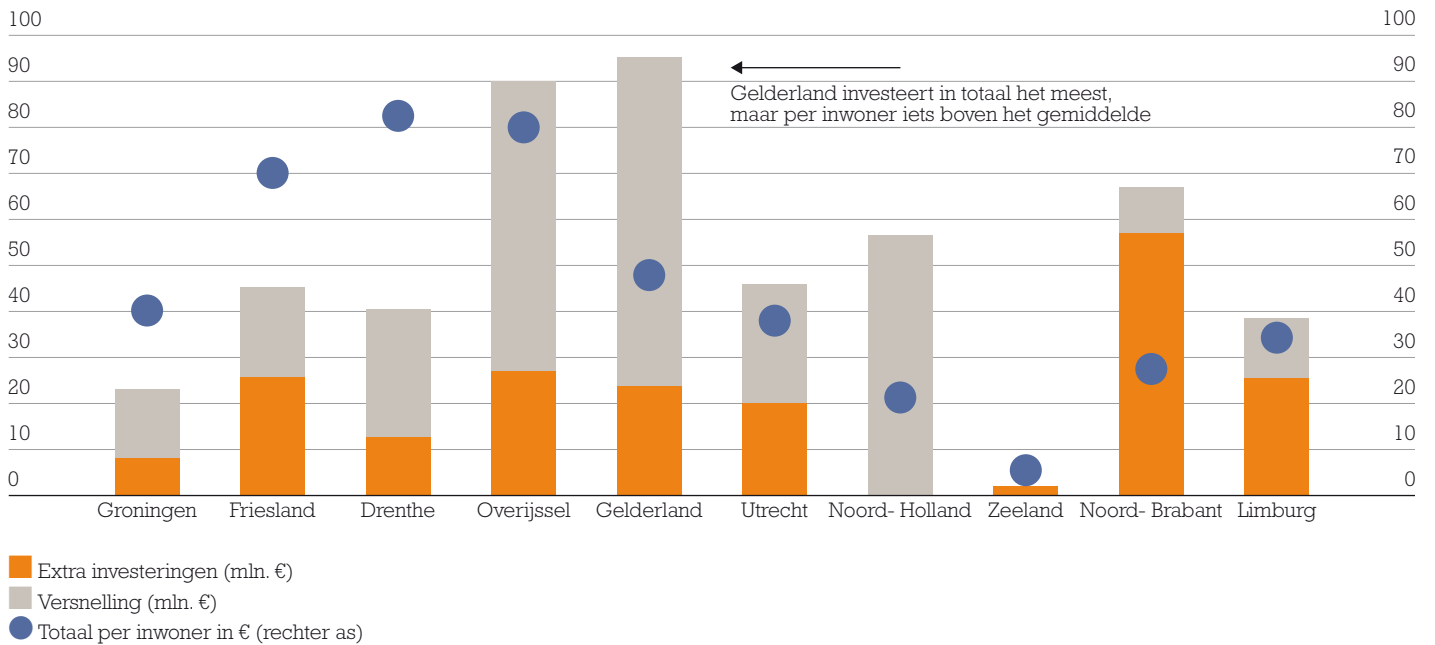
Naast de provincie investeren ook diverse gemeenten extra om de economie aan de praat te houden. Arnhem investeert € 26 mln in onder andere particuliere woningverbetering, ecologische zones en bedrijventerreinen.

7. Kan de woningproductie nog voor impulsen zorgen in zuidelijk Gelderland?

In 2008 is een recordaantal woningen gebouwd van meer dan 4.600 en het aantal afgegeven vergunningen nam toe tot bijna 6.500 (figuur 4). In de eerste helft van 2009 is er nog flink doorgebouwd aan al eerder aangenomen projecten. In het tweede halfjaar van 2009 zal de productie echter stikken, ondanks al die afgegeven vergunningen. Projectontwikkelaars behalen door tegenvallende verkopen hun voorverkooppeis van vaak 70% niet en gaan daardoor niet over tot bouwen.

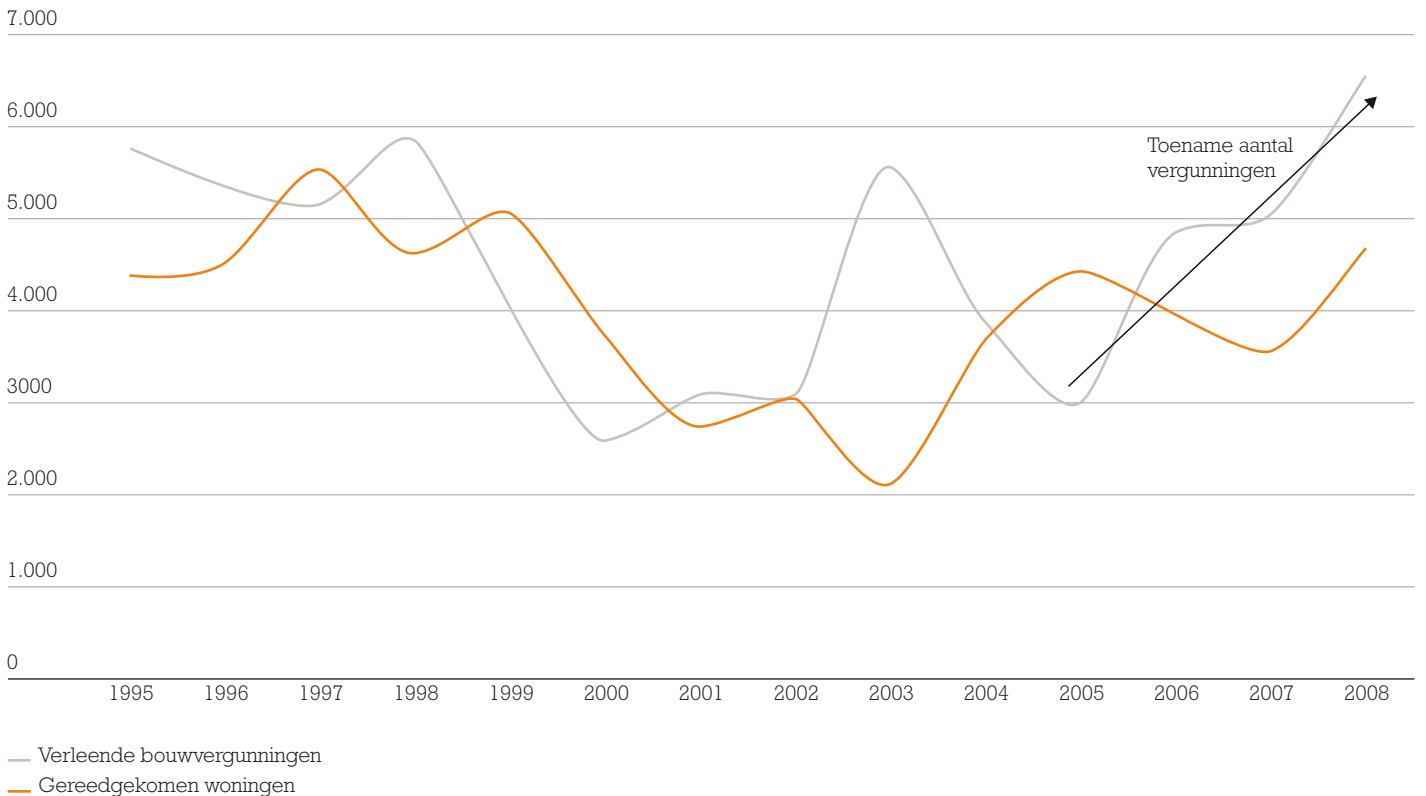
De verkoop van nieuwbouwwoningen in Arnhem/Nijmegen is in 2008 weliswaar met een derde gedaald, maar - tegen

Figuur 3 Extra en naar voren gehaalde investeringen door provincies in 2009 en 2010



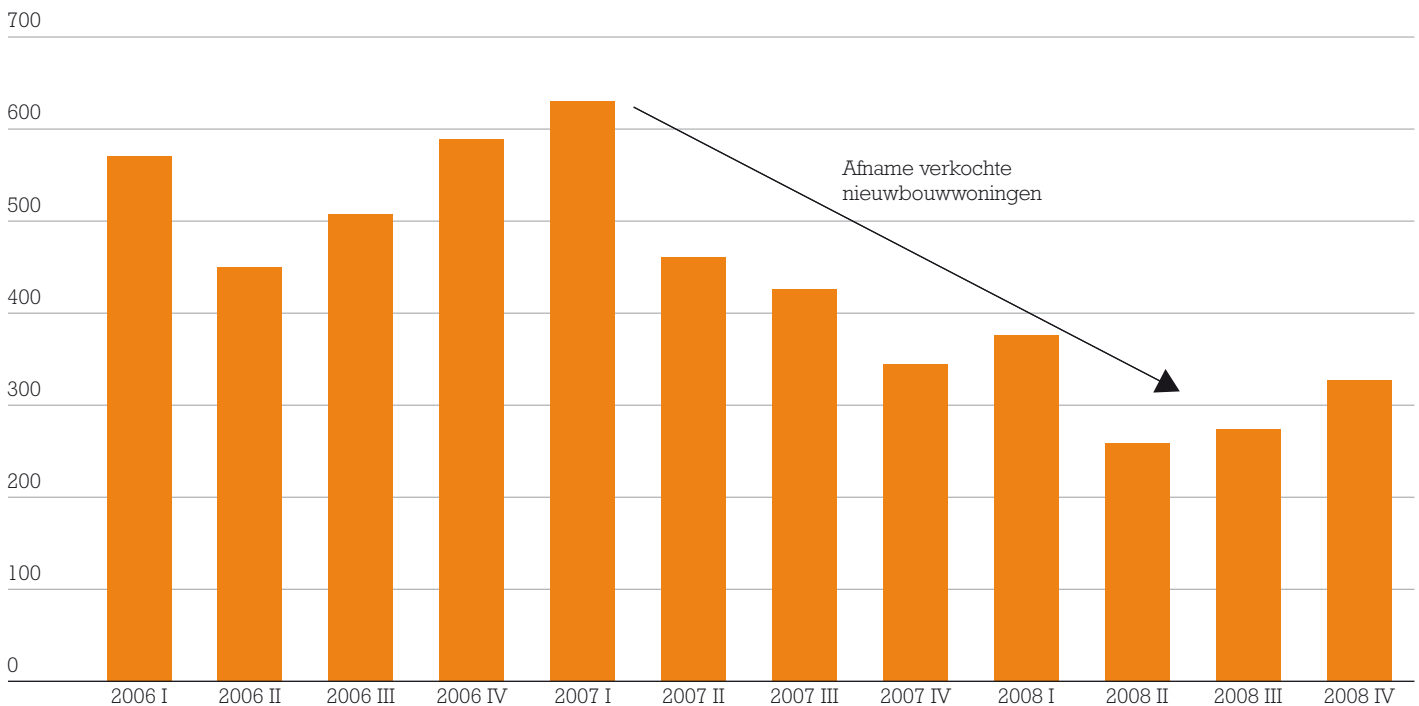
Bron: IPO en CBS

Figuur 4 Aantal bouwvergunningen en gereedgekomen woningen in Gelderland-Zuid



Bron: CBS

Figuur 5 Aantal verkochte nieuwbouwwoningen in Arnhem/Nijmegen



Bron: Monitor nieuwe woningen

de landelijke trend in - zette de daling in het tweede halfjaar niet door (figuur 5). De gemiddeld wat lagere verkoopprijs van nieuwbouwwoningen in de regio Arnhem/Nijmegen (€ 270.000 versus € 303.000) kan hier debet aan zijn. Immers, de huizen in de goedkopere segmenten verkopen nog redelijk goed.

8. Een dalende woningbouw, dat helpt toch een bodem onder de huizenprijzen te leggen?

Normaal gesproken wel, maar dan moet de vraag niet sneller inzakken dan het aanbod, wat wel is gebeurd. Ook de verkoop van bestaande woningen heeft het afgelopen jaar een duikvlucht genomen; in maart 2009 werden in Gelderland 35% minder bestaande woningen verkocht dan een jaar eerder (figuur 6). Aangezien het steeds langer duurt om een huis te verkopen, verschuift de macht van verkopers naar kopers. Dit vergroot de neerwaartse druk op prijzen. In maart 2009 lagen de prijzen van woningen in Gelderland 2,2% onder die van een jaar eerder. Met een afnemend aantal banen en een stijgend woningaanbod bestaat er geen twijfel dat de huizenprijzen verder onder druk komen te staan. De daling van de hypotheekrentetarieven - een trend die de komende maanden kan worden voortgezet - biedt onvoldoende tegenwicht. Wij verwachten dat de gemiddelde huizenprijs eind 2009 7% lager zal liggen dan eind 2008.

9. Wanneer we alles overzien, wat zijn dan volgens de regionale experts de beste manieren voor de ondernemers in Gelderland-Zuid om sterker uit de recessie te komen?

Kort en krachtig gaat het om focussen op de lange in plaats van de korte termijn, op de veelzijdigheid van de regio en op een beter en actiever onderwijs. Wat dit laatste punt betreft, lijkt de huidige crisis een goed startpunt voor om-, her- of bijscholing van werknemers. Ondernemers zijn erbij gebaat wanneer de driehoek onderwijs, onderzoek en bedrijfsleven elkaar beter weet te vinden dan momenteel het geval is. Ook zouden regionale universiteiten, hogescholen en ROC's een prominentere rol kunnen gaan spelen bij ondernemersfora, rondetafels, congressen e.d.

Ondernemers in Gelderland-Zuid onderschrijven maatregelen op het gebied van onderwijs zoals een betere aansluiting met de arbeidsmarkt. Dat kan door naast het regeerakkoord dat voor maximaal vier jaar geldt, langetermijndoelstellingen te formuleren.

De regionale experts vragen de overheid om meer ruimte voor ondernemerschap en een actieve discussie over bijvoorbeeld speciale regelvrije zones. MKB Midden, KvK Centraal Gelderland en de Stadsregio hebben zich bereid verklaard hiertoe een voorstel uit te werken. Ten slotte zou de bestuurlijke regionale samenwerking in de regio nog

Figuur 6 Ontwikkeling huizenprijzen (% j.o.j.) en aantal verkochte bestaande woningen



Bron: CBS

een stuk beter kunnen om sterker het volgende decennium in te gaan en door te komen. Daarbij wordt het idee van een fusie tussen Arnhem en Nijmegen tot één gemeente geopperd.

10. Ten slotte: wat vinden de ondernemers zelf de beste ideeën om de recessie door te komen?

Het laatste woord is aan de individuele ondernemers zelf. Van de vele suggesties van ondernemers over ondernemen en overleven in de huidige turbulente tijden, hebben wij de meest aansprekende geselecteerd:

- 1) Geef juist nu gas door bijvoorbeeld te investeren in extra verkopers, daar waar je concurrenten op de rem staan. Tegen de stroom inzwemmen heeft bedrijven nog nooit windeieren gelegd.
- 2) Wees als ondernemer anders dan anderen, zorg dat je voortdurend in beweging bent, innoveer, maak gericht reclame en wees altijd doelgericht, zodat uiteindelijk de klant het jou gunt.
- 3) Haal nu vast goede mensen binnen, om straks voorbereid te zijn op een nieuwe periode van groei.
- 4) Zet het personeel op scherp, laat ze meer meedenken, creatiever worden en bevorder een flexibele instelling.
- 5) Versterk de organisatie met zzp-ers.
- 6) Zorg enerzijds voor een nog betere timing van de inkoop in relatie tot de betaaltermijn en anderzijds voor een nog betere afstemming van het moment van leveren en het moment van verkoopkansen.
- 7) Blijf de uitgestippelde lijn volgen ondanks de vele invloeden van buitenaf en wees overtuigd van "je eigen gelijk".

Disclaimer

De informatie in dit rapport geeft de persoonlijke mening weer van de analist(en) en geen enkel deel van de beloning van de analist(en) was, is, of zal direct of indirect gerelateerd zijn aan het opnemen van specifieke aanbevelingen of meningen in dit rapport. De analisten die aan deze publicatie hebben bijgedragen voldoen allen aan de vereisten zoals gesteld door hun nationale toezichthouders aan de uitoefening van hun vak. Deze publicatie is opgesteld namens ING Bank N.V., gevestigd te Amsterdam en slechts bedoeld ter informatie van haar cliënten. ING Bank N.V. is onderdeel van ING Groep N.V. Deze publicatie is geen beleggingsaanbeveling noch een aanbieding of uitnodiging tot koop of verkoop van enig financieel instrument. ING Bank N.V. betreft haar informatie van betrouwbaar geachte bronnen en heeft alle mogelijk zorg betracht om er voor te zorgen dat ten tijde van de publicatie de informatie waarop zij haar visie in dit rapport heeft gebaseerd niet onjuist of misleidend is. ING Bank N.V. geeft geen garantie dat de door haar gebruikte informatie accuraat of compleet is. De informatie in dit rapport kan gewijzigd worden zonder enige vorm van aankondiging. ING Bank N.V. noch één of meer van haar directeuren of werknemers aanvaardt enige aansprakelijkheid voor enig direct of indirect verlies of schade voortkomend uit het gebruik van (de inhoud van) deze publicatie alsmede voor druk- en zetfouten in deze publicatie. Auteursrecht en rechten ter bescherming van gegevensbestanden zijn van toepassing op deze publicatie. Overneming van gegevens uit deze publicatie is toegestaan, mits de bron wordt vermeld. In Nederland is ING Bank N.V. geregistreerd bij en staat onder toezicht van De Nederlandsche Bank en de Autoriteit Financiële Markten.

De tekst is afgesloten op 15 mei 2009

**Meer weten?
Kijk op ING.nl
Of bel met**

**Henk van den Brink,
Maurice van Sante,**
economen
020 563 95 06

Jan Willem Overwater,
regiodirecteur Arnhem-Nijmegen
026 354 52 00

